

Dumitru Drăghicescu, *Ontologia umană* (studiu introductiv și note de Virgil Constantinescu; traducere de Demetru și Sanda Oroveanu), București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1987

Filosofii dispută adesea înțelesul primului creator român al unui sistem original de filosofie. Sociologii n-ar trebui să aibă dubii: înaintea lui Dimitrie Gusti și a lui Petre Andrei, Dumitru Drăghicescu a creat primul sistem sociologic românesc. Intuiția lui Nicolae Iorga s-a dovedit și aici genială: așa cum în lumea anglo-saxonă Herbert Spencer era socotit nu un sociolog, ci sociologul, istoricul îl desemna cu siguranță pe Drăghicescu drept reprezentantul unei științe noi, sociologia, chiar dacă Iorga nu avea atunci prea multe cuvinte de laudă pentru această știință.

Drăghicescu și-a expus însă sistemul său sociologic în câteva cărți pe care, din motive diferite, le-a publicat numai în limba franceză. Cum n-a avut discipoli și continuatori direcți în sociologie și psihologia socială, el a rămas să fie privit doar cu un respect „academic” și uneori ca un glânditor „interesant” prin singularitatea și insolitul în sociologia românească. Poate să fie o judecată hazardată, dar nu trebuie să pierdem din vedere faptul că ideile lui Drăghicescu, adesea novatoare nu numai în știința și cultura românească, dar și în context universal, s-ar fi putut să fie atât de puțin valorificate și pentru faptul că accesul la ele a fost mereu indirect. *Ediția Științifică și Enciclopedică* publică acum în românește două studii fundamentale ale lui Drăghicescu, *Problema determinismului social. Determinism biologic și determinism social* și *Despre rolul individului în determinismul social*, apărute la Paris, în 1903, respectiv 1904 și menționate critic sau laudativ în numeroase lucrări ale unor sociologi de mare prestigiu internațional (P.A. Sorokin, G.H. Mead, G. Bouthoul, A. Cuvillier, H. Backer și H.E. Barnes etc.). Să menționăm și faptul că cele două studii apar sub un titlu destul de bine ales (*Ontologia umană*), pentru a spune din capul locului că această apariție a lui Drăghicescu în limba română ar putea să însemne începutul unei raportări mai constructive la opera sociologului. Căci există destule elemente care justifică pe deplin această raportare.

Mai întâi, cele două lucrări ale lui D. Drăghicescu propun un sistem nou de sociologie nu numai pentru perioada în care au apărut. Ar trebui să ne reamintim că sociologia era adesea privită cu o anumită suspiciune la începutul secolului tocmai pentru pretențiile ei de „știință a legilor”, într-o vreme când conceptul de lege era serios pus sub semnul întrebării de schimbările teoretice și metodologice din științele naturii, în special din fizică. Drăghicescu a intuit bine sensul acestor schimbări și este printre puținii sociologi care au încercat să depășească obiectivismul sociologic pozitivist printr-un sistem de sociologie subiectivă doar în ultimii ani reconsiderat pe plan mondial. În esență, sociologul român demonstrează, la începutul secolului nostru, că legile sociale nu pot fi în nici un fel asimilate legilor din științele naturii, pentru simplul motiv că orice lege socială exprimă de fapt activitatea subiecților umani, este deci o „creație” a acestei activități. Aceasta nu înseamnă că sociologia subiectivă este subiectivistă, ci doar că ori de câte ori sociologul se va întreba asupra mecanismelor obiective ale vieții sociale nu are dreptul să uite că aceste mecanisme nu funcționează decât ca forme de obiectivare ale subiectivității umane. Cum se obiectivează subiectivitatea umană devine o chestiune esențială a explicației sociologice, iar pentru a rezolva această chestiune Drăghicescu procedează cit se poate de metodic, analizând mai întâi în ce măsură determinismul social este o „prelungire” a determinismului biologic. Poate că rezultatul acestei analize nu este tocmai adecvat ultimelor descoperiri din sociobiologie și biologie socială, dar nimeni nu poate contesta concluzia la care ajunge Drăghicescu: deasupra eredității biologice, societățile își construiesc propria lor „ereditate”, *ereditatea socială*, iar transmiterea însușirilor sociale ale ființei umane își creează propriile mecanisme, ireductibile la cele biologice. Antibiologismul lui Drăghicescu este salutar, căci sociologul român nu neagă și nu ignoră importanța determinismelor biologice în viața socială, dar subliniază că aceste determinisme nu funcționează și nu pot funcționa în societate decât prin subordonare față de determinismul social.

Determinismul social legitimează știința societății, dar Drăghicescu nu-și făcea iluzii că această știință va ajunge prea repede la cunoașterea completă a legilor funcționării și evoluției societății. Dimpotrivă, el subliniază caracterul contextual și reflexiv al științelor sociale

În general și al sociologiei în special, arătând dependența dezvoltării acestor științe de dezvoltarea societății în ansamblul ei. Prin urmare, în concepția lui Drăghicescu nu se poate vorbi de sociologie în adevăratul sens al cuvântului, adică în calitatea acesteia de știință a legilor societății, decât atunci când societatea va ajunge la o „transparență” totală, făcând posibilă analiza ei științifică și „era sociologiei”. Pentru aceasta ar trebui ca toate societățile umane să se dezvolte suficient atât în privința integrării, cât și a diferențierii lor, iar discursul sociologie să se refere la o societate sub *speciie aeternitas*. Multiple schimbări se vor produce pentru nașterea acestei societăți, iar analiza lor va trebui lăsată pe seama unei „subsociologii”; denumită de Drăghicescu prin termenul ambiguu de „psihologie socială”. Obiectul sociologiei este deci dublu definit de concepția lui Drăghicescu despre societate: societatea în general sau societatea complet integrată și diferențiată constituie obiectul propriu-zis al sociologiei, iar o asemenea societate va asigura, în sfârșit, „era sociologiei”; societatea în curs de integrare, pe care Drăghicescu o va numi, în același timp cu Rădulescu-Motru, o societate „neisprăvită”, va fi studiată nu de sociologie, știința legilor generale ale societății, ci de psihologia socială, o știință cu ajutorul căreia poate fi fundamentată o politică științifică în stare să micșoreze decalajul dintre normativitate și realitate, între legea juridică și cea socială.

Nu numai știința, și nu în primul rând știința socială determină evoluția societății spre integrare și „era sociologiei”, ci procesul social însuși, demonstrează Drăghicescu, va conduce la o lume în care socialitatea sau mai curând sociabilitatea vor căpăta o extensiune altă de mare, încât va fi posibilă un fel de autoguvernare sociologică a oamenilor, în sensul că fiecare va putea să-și asimileze cunoștințele sociologice de bază pentru a-și reglementa, în mod rațional, propriul său comportament social. Drăghicescu, care era un spirit democratic, liberal și sensibil la ideile socialismului, va imagina societatea viitorului ca rezultat al unui proces de „democratizare a geniului” și de „aristocratizare a maselor”, militând pentru atragerea poporului la opera politică națională, pentru democratizarea culturii și mai ales pentru împroprietărirea țăranilor, condiția materială principală a realizării adevăratei democrații morale sau culturale.

Apare deci evident că toată concepția sociologică a lui Drăghicescu nu avea doar intenții „academiste” și nu este deci drept să o considerăm astăzi, cum se spune într-un manual, ca având „doar o importanță istorică”. Drăghicescu a gândit într-o perspectivă teoretică europeană și universală câteva dintre problemele mari ale societății moderne, dar a făcut-o din punctul de vedere și cu intenția formulării și rezolvării unor probleme sociale cu care se confrunta societatea românească a vremii. Traducerea în limba română a două dintre studiile sociologice principale ale lui Drăghicescu este deci importantă și din acest punct de vedere, iar studiul introductiv al lui Virgil Constantinescu pune bine în lumină relevanța *națională* a cercetărilor sociologice întreprinse de D. Drăghicescu. Când analizăm contribuțiile românești privind dezvoltarea socială va trebui să ținem seama și de studiile lui Drăghicescu, iar traducerea lucrărilor lui devine atunci mai mult decât necesară.

Dr. Ion Ungureanu

Mihai Drăgănescu, *Spiritualitate, informație, materie. Eseuri*, București, Edit. Academiei, 1988

În epoca desemnată prin termenul de „revoluție științifico-tehnologică” (sau formulări apropiate), omul se vede nevoit să-și confrunte propriile sale elaborări (știința și tehnologia) cu esența spiritualității și existenței sale. Să fie, oare, determinat viitorul umanității doar de aceste două elemente componente ale culturii (oricât de importante ar fi ele)? Să fie, oare, bine să lăsăm ca evenimentele să ne conducă spre un asemenea viitor? Dar am putea genera și o altfel de dezvoltare în care factorii modelatori de civilizație să depășească ceea ce pot oferi știința și tehnologia? Iată câteva întrebări care scapă, de multe ori, celor ce caută să pătrundă în semnificația proceselor transformatoare de azi. Sunt întrebări care, uneori, pot chiar șoca — dar numai ceea ce este un fapt comun nu ne mai șochează deși, adesea, ascunde o realitate prost înțeleasă. Marile progrese ale cunoașterii au avut ca moment de geneză noi tipuri de întrebări, și nu doar alte răspunsuri la aceleași întrebări.

Ceea ce oferă noua lucrare a lui M. Drăgănescu se referă, credem, la un nou mod de interogație care urmărește a depăși analizele „obșnuite”, vizând înțelegerea „celui mai extraordinar fenomen din univers, și anume conștiință” (p. 11).

Știința, așa cum o cunoaștem și o practicăm azi, poartă amprenta unui mod de gândire și acțiune socială ce se dovedește din ce în ce nu numai depășit, ci și dăunător. Așa cum au arătat și alți specialiști, știința cu care operăm a înăstăurat o serie de rupturi în viziunea noastră des-

pre lume exprimate, în esența lor, prin neînțelegerea unității profunde dintre natură, om, societate (atât pe plan existențial, cât și sub aspect cognitiv). „Filosofie se pot spune încă multe lucruri despre lume și om, dar a venit poate momentul ca știința, în întregime, să pună în centrul ei omul” (p. 12).

Continuându-și preocupările și eforturile de problematizare și explicare a lumii, autorul sintetizează și folosește noile achiziții ale cunoașterii în scopul construirii unei imagini originale asupra devenirii lumii și a omului.

Este o reconsiderare a finalității și sensului tuturor creațiilor umane, o pledoarie pasionată, frumoasă și pertinentă privind conceperea omului ca ultim și suprem scop al tuturor elaborărilor sale, inclusiv a modului de a se concepe pe sine în existența infinită a Universului. Căci, deși omul este un produs particular al infinității existenței, deși el poartă în sine tot ce este Cosmos și nonuman, el devine superior, unic și încoronază seriile evolutive ale lumii printr-un produs al existenței care îl face superior restului cu care se îngemănează: conștiința. „Valoarea unică fundamentală a omului este conștiința sa vie, spiritul său, deci o anumită parte din informația sa. Valorizarea supremă a omului de aici poate porni, deoarece nimic, nici un alt obiect cunoscut nu a avut și nu are posibilitatea de a se ridica la înălțimea unui spirit.

Dintr-o dată totul parcă se luminează, și organismul și corpul omului capătă o valoare nouă, ele având de susținut un spirit” (p. 39).

Întrecă existența umană devine, astfel, expresia valorizării și valorificării conștiinței sale și tocmai acest element oferă autorului linia diriguitoare și unificatoare a analizei pe care o întreprinde.

Poate că în acest domeniu s-ar putea emite unele rezerve sau deschide un câmp de posibile discuții. Deși lucrarea prezintă nenumărate argumente pentru a acorda valorilor un statut „preferențial” în universul conștiinței umane, teoretizările explicite postulează teza conform căreia informația ar putea fi termenul generalizator al specificului spiritualității. „Pe lângă substanță și organizare, omul mai este și informație. Conștiința lui este informație, inteligența este un procesor informațional, capacitatea și disponibilitatea (potențialitatea) lui informațională fiind aproape nelimitate” (p. 37). În alt loc, precizarea este mai strictă: „Singurul avantaj al omului în raport cu inteligența artificială avansată (cum ar fi calculatoarele din generația a cincea, care vor auzi și înțelege, vorbi, vedea și exprima prin imagini optice) este acela că pe lângă substanță, corp organizat și informație, omul mai este și viu” (p. 39). Poate că asupra acestei probleme s-ar mai putea reflecta. Valorile nu se identifică cu informația, deși au componente informaționale. Ele exprimă modalități specifice, ireductibile la informație, de semnificare a existenței prin atitudini. Spiritualitatea umană este deosebit de complexă prin natura sa (nu numai prin fenomenologia sa), presupunând elemente cum ar fi rațiune-pasiune, informație-valori, deducție-inducție etc. Informația, credem, este ea însăși supusă matricilor valorico-normative, fiind un mod de semnificare a ceea ce este, fapt important în câmpul cunoașterii (ca generator de entropie negativă cognitivă). Și autorul vorbește de dorință (p. 54), valorizare și valorificare, dar tocmai aceasta ar presupune a lărgi modul de concepere a spiritualității. Dacă informația „și are anumite rădăcini în ingredientii primari fundamentali” (p. 69), putându-se vorbi de o „informație”, valorile exprimă etajul superior al evoluției care introduce un principiu nou în existență (un ingredient primar fundamental al societății). Dar depășind această discuție de nivel generalizator, trecând la fenomenologia spiritualității, surprindem o directă implicare a valorilor, afectivității etc. în analiza proceselor și realităților de natură informațională.

Pe fundalul unei gândiri de valorizare a tuturor dimensiunilor spiritualității umane se înscrie discuția, directă, referitoare la știința și tehnologia contemporană. Pornind de la teza justă și benefică (omisă adesea în analizele de specialitate) a faptului că tehnologia este cultură, autorul se angajează într-o amplă discuție asupra relațiilor dintre aceste realități ale societății pe axul necesității construirii conștiente, premeditate a unei tehnologii creată de om pentru om. Aici se implică întregul potențial axiologic al tehnologiei și științei zilelor noastre: „Conștiința omenirii va supraviețui nu în general, ci prin conștiința popoarelor care o compun, iar popoarele vor supraviețui prin conștiința lor. Tehnologia cea mai modernă și conștiința spiritului și culturii proprii, prin valorile create și a celor care se pot crea, oferă sens vieții și speranțe întemeiate pentru asigurarea viitorului nostru” (p. 154). Tehnologia se elaborează în virtutea unei concepții filosofice, fiind necesar a servi înțelepciunii umane și a exprima această înțelepciune; Tehnologia trebuie să satisfacă în mod direct criteriul binei, dar ea nu produce în mod automat binele, fiind ambivalentă potențial (poate duce și spre rău, dar și spre bine). Binele „corelat” (care acoperă toate domeniile vieții umane) trebuie să fie servit conștient de tehnologie în efortul său de a contribui la edificarea unei civilizații socioumane. Așa apare natura culturală complexă a tehnologiei căci „binele înseamnă o acțiune în sensul tendinței fundamentale a universului prin cunoaștere și creație, dar o acțiune ca și natura realizând frumosul, contribuind la obținerea civilizației socioumane și apoi la întreținerea ei, totul fără excese în nici o direcție” (p. 158).

Ca expresie globală a spiritualității umane, tehnologia (ca și știința) nu este „compensată” de spiritualitate și nici subordonată acesteia (pentru a-i preveni efectele negative). Spiritualitatea reprezintă cadrul necesar dezvoltării tehnologiei și științei. Contrar viziunii liniare care consideră că inovarea tehnologică duce automat la creșterea economică, acesta la progres și, deci, tehnologia generează nemijlocit și inevitabil progresul, autorul introduce un alt punct de vedere conform căruia relațiile complexe dintre elementele componente macrosistemului societal, sensul lor pentru om depind de măsura și modul în care spiritualitatea va modela civilizația umană. Din păcate, autorul nu prezintă mai explicit procesele și mecanismele care au loc în interiorul subsistemelor știință și tehnologie și prin care spiritualitatea generează — prin întregul set de valori, norme, motivații etc. — formele alternative ale științei și tehnologiei unei societăți.

Punând problema relațiilor de dezirabilitate dintre știință, tehnologie, spiritualitate, lucrarea (continând idei anterioare ale autorului) ne conduce la problema centrală: finalitatea acțiunii umane. Conceptul de „civilizație socioumană” vine să sintetizeze cerințele unei societăți în care spiritualitatea condiționează sinergetic toate modalitățile de viață „în care umanismul, știința, tehnicul, eticul, esteticul și filosoficul să concure pentru ca fiecare să se formeze pentru o societate demnă de conștiința omului” (p. 57).

Eseul semnat de Mihai Drăgănescu devine, astfel, o pledoarie argumentată pentru a gândi și regândi modul în care ne concepem și ne făurim civilizația în condițiile contemporane. Căci dacă omenirea se lăsară tot mai mult într-o traiectorie în care știința și tehnologia devin factori fundamentali ai schimbării, nu orice transformare prin punerea în valoare a acestora va fi benefică pentru noi. Esențialul constă în a asigura că în centrul tuturor proiectelor noastre pentru viitor să plasăm valorile fundamentale pentru care milităm. „Pentru om, viitorul va fi bun dacă va trăi într-o societate bună și va fi rău în cazul contrar. O societate poate fi considerată bună dacă satisface criteriile unei civilizații socioumane” (p. 184).

Oscar Hoffmann

Franc Șerbescu, *Gustul fragilor*, Timișoara, Edit. Facla, 1986

Există în literatura română un bogat univers al copilăriei așa cum există și unul al bătrânilor. Interferența celor două universuri ne-a lăsat acea bijuterie literară care este *Bunicul* lui Delavrancea. Nu este vorba pur și simplu despre o proză a virstelor și a generațiilor, ci despre literatura unor lumi de o uimitoare complexitate în care-și află binemeritata odihnă sufletească deopotrivă cei mari și cei mici. Cu surprinzătoarea sa carte de debut, Franc Șerbescu adaugă prozei despre universul copilăriei o nouă izbindă. Într-o literatură obsedată de drama puterii, de crepusculul unor lumi și nașterea altora, de tensiuni revărsate cu veacul pe unda unor procese ca cel de urbanizare ori industrializare, de ample dizlocări ale unei societăți în schimbare etc., filonul acestei proze pare uitat. Franc Șerbescu este între cei care refac legătura cu tradiția acestei proze, în care lirismul și narațiunea se îmbină într-o surprinzătoare performanță literară.

Întimplările copilăriei nu sînt spectaculoase, n-au monumentalitatea marilor drame, nici încheștarea conflictelor lumilor, nici istorisirea marilor obsesii. *Tiparul lor de trăre* ascultă de alte legi, de altă matrice temporală. Copilul trăiește lumea după un tipar cosmic. Ionică din *Gustul fragilor* trăiește epifania unei zeități vegetale. „La vremea coacerii fragilor copiii celor care mergeau la lucru pe dealurile Piscuiri, Certeș, Fața Soarelui, Poenița Brebeneilor sau chiar la Pădurea întunecată, ori la Pietrele de comoară” sînt cuprinși de o subită neliniște. Lumea capătă pentru ei altă înfățișare, se rupe de universul celor mari, luînd chipul unei lumi paralele. Mirosul fragilor și al florilor de pădure inundă totul, coboară pe dealuri, pătrunde prin livezi, se strecoară pe geamurile caselor pînă în cele mai tînuite unghere. Este timpul cosmic al fragilor, cu ritualurile lui, cu ritmurile lui. Timpul acesta pune stăpînire pe lumea copiilor și nici o lege, nici o voință, emanată de la cei mari, nu-l poate „înforce” și nici împiedica de la revărsare cosmică. Și totuși *ceva* se petrece. În acest univers al sinesteziei de universuri, de culori și de sunete, în care se învîrtește, sumetul și mirosul croiesc lumea după legile de care pot asculta doar copiii, năvălește *istoria*. Istoria sau timpul cronologic capătă întotdeauna chipul altei unui eveniment care destramă vraja lumii celeilalte — lumea copilăriei. Evenimentul acesta, care strivește „corola de minuni a lumii” se arată, în proza lui Franc Șerbescu, cînd sub expresia trenului care aduce „cumpărătorii de fragi” la marginea lumii micilor culegători, cînd sub chipul crud al războiului etc. Aceste „evenimente” poartă cu ele o neîmînată primejdie: tot *ceea* ce este atins de săgeata lor neiertătoare își pierde filonul de lirism și de vrajă. Proza acestor „invazii”

este de aceea și cea care se abate de la legile literaturii copilăriei. Lirismul lasă loc narativismului, sugestia se transformă în demonstrație, justiția cosmică a copilăriei se află transfigurată în teza de sociologia conflictelor sociale ale satului. Proza lirică a copilăriei se opinește să și părăsească matricea pentru a „sări” în narațiunea dramei sociale a copilului. Marea izbândă a acestui volum de proză a lui Franc Șerbescu este în bucățile de evocare lirică a acestui ultimor de bogat univers, care este lumea copilului. Cu aceste povestiri („Gustul fragilor”, „Pai de om”, „Flori de lei”, „Moș Filimon”, „La fin”, „La păstrăni” etc.) Franc Șerbescu reînnoadă firul cu una din marile tradiții ale prozei românești: literatura universului copilăriei, pentru a cărui evocare arată o surprinzătoare înzestrare într-o lume adeseori preocupată de conflictele și întâmplările oamenilor mari. O lume care se arată cuprinsă de o stranie agnonie în fața celor două vârste pe care toate marile epoci culturale le-au valorizat: copilăria și bătrânețea.

Ilie Bădescu

Sofialnoklasovata struktura na sveremennoto bulgarsko obcestvo (Structura socială de clasă a societății bulgare contemporane), (coord. K. Dimitrov), Sofia, Nauka i izkustvo, 1986

Ampla monografie dedicată studierii structurii de clasă, apărută în R.P. Bulgaria, este opera unui colectiv de sociologi de prestigiu, cadre didactice și cercetători de la Institutul de Sociologie al Academiei bulgare de științe, Universitatea din Sofia, Academia de științe sociale și conducere socială de pe lângă CC al PCB.

Prin valoarea științifică deosebită, lucrarea (cu un substanțial rezumat în limbile rusă și engleză) ce face obiectul prezentării de față este și un indicator relevant pentru puterea dezvoltare a sociologiei (învățămînt, cercetare științifică, implicare în activitatea practică, economico-socială, culturală și politică) în Bulgaria de azi, țară care în anul 1970 a găzduit, la Varna, în organizarea Asociației naționale de specialitate, cel de al VII-lea Congres mondial de sociologie.

În tratarea problematicii structurii de clasă în societatea socialistă bulgară, autorii utilizează o bogată documentare prin apelul la serii de date statistice, în special datele de recensămint din anii 1956, 1966, 1975 (nu s-au putut încorpora și rezultatele ultimului recensămint general al populației, din decembrie 1985), dar, mai ales, sînt valorificate informațiile obținute în cadrul unor cercetări sociologice concrete, desfășurate, în anii 1968 și 1978, la scară națională. Ultima din cele două cercetări a vizat un eșantion reprezentativ alcătuit din 18 740 persoane, provenind din toate sectoarele și ramurile de activitate economico-socială. În acest fel, prin intermediul seriilor de date statistice și a celor două cercetări, întreprinse la interval de 10 ani, autorii au avut posibilitatea, pe care au valorificat-o cu rezultate remarcabile, să efectueze analize comparative pentru a surprinde evoluția structurii de clasă în anii construcției socialismului, configurația actuală a claselor și categoriilor sociale și să descifreze, cu un grad ridicat de probabilitate, tendințele ce se vor manifesta în acest domeniu, deosebit de important pentru cunoașterea unor fenomene și procese sociale dintre cele mai relevante pentru dezvoltarea teoriei sociale, ca și pentru acțiunea practică. De altfel, autorii țin să precizeze, în manieră explicită, caracterul sociologic al operei lor, deși acest lucru este evident pentru cititor. Nu este vorba numai de specificul informației utilizate, ci de întregul demers al elaborării temei, al analizei teoretice, al metodologiei și metodelor de cercetare (măsurare) a proceselor investigate.

O imagine sintetică despre aspectele tratate în lucrare rezultă chiar din lecturarea cuprinsului. Pe lângă o introducere cu caracter informativ-explicativ, sînt elaborate un număr de 11 capitole în care se abordează atît elemente teoretice, cît și elemente de analiză concretă, cum sînt: expunerea problematicii teoretico-metodologice de cercetare a structurii sociale de clasă, evidențierea dinamicii acestei structuri din societatea bulgară în anii construcției socialiste, ca și a principalelor patru mari grupuri sociale, respectiv structura socială și dezvoltarea clasei muncitoare, a țărănimii cooperatiste, a intelectualității și a funcționarilor. De asemenea, sînt analizate elementele diferențierii sociale și de clasă ca și ale apropiierii în termenii veniturilor și ai condițiilor de locuit, ai activității sociale, ai educației și consumului de valori spirituale, ai sistemului de localități urbane, suburbane și rurale, pentru ca lucrarea să se fîcheie cu tratarea aspectelor referitoare la mobilitatea socială și dezvoltarea structurii sociale și de clasă.

În abordarea problemelor teoretico-metodologice (autor K. Dimitrov) se punește de la poziția potrivit căreia studiul structurii de clasă a societății socialiste este fundamental pentru sociologia marxistă, pentru practica socială. Această necesitate este considerată a fi și mai pre-

santă în etapa edificării societății socialiste dezvoltate, când se produce înlăturarea graduală a deosebirilor sociale de clasă non-antagoniste în vederea omogenizării sociale și formarea, pe această bază, a personalității umane multilateral (universal) dezvoltate în proporție de masă. Omogenizarea este concepută ca un proces de apropiere socială printr-o satisfacere completă a tuturor nevoilor materiale și spirituale a intereselor grupurilor și straturilor sociale, aducerea grupurilor sociale mai puțin dezvoltate la nivelul status-urilor celor dezvoltate, fiind considerată a fi tendința dominantă în dezvoltarea structurii sociale și de clasă a noii societăți, dar ea operează în manieră contradictorie, în unitate dialectică și interacțiune cu diferențierile sociale existente sau în curs de apariție.

Pentru autorii lucrării ce ne interesează aici, structura de clasă este nucleul de bază și determinativ al structurii sociale în toate societățile împărțite în clase, inclusiv în societatea socialistă, este un astfel de subsistem social care există în mod obiectiv și este generat direct prin relațiile economice de producție. În acest fel se operează o serie de distincții între structura socială de clasă (Sozialnoklasova structura), structura socială (sozialna structura) și structura sociologică a societății sau structura societală (globală). În acord cu cele consemnate, structura socială denotă interacțiunea tuturor comunităților umane, a grupurilor și straturilor sociale relativ stabile, variate ca specific și funcție socială, diviziunea și organizarea muncii ce apar în mod natural, prin specializarea, concentrarea și cooperarea în legătură cu munca, toate activitățile și relațiile sociale de muncă și din afara muncii, contactele sociale în general. La rîndul său, structura socială de clasă relevă interacțiunile dintre clasele, grupurile și straturile sociale reperate, toate formele de inegalitate economică, juridică, politică și culturală, contradicțiile sociale rezultate ca și activitățile destinate să le surmonteze.

Criteriile cuprinse în definiția pe care Lenin o dă claselor sociale sînt considerate a fi operante și pentru actualul stadiu de evoluție a structurii sociale, mai importante devenind totuși „locul în sistemul producției sociale socialiste” și „rolul în organizarea socială a muncii”, ca urmare a generalizării relațiilor socialiste la scara întregii societăți. Adîncindu-se analiza, se disting două niveluri de diferențiere a grupurilor sociale, unul macrosocial (el conduce la tipologia clasică: clasa muncitoare, țărănimea cooperatistă, funcționarii și intelectualitatea) și unul mezosocial, de stratificare internă a diferitelor grupuri macrosociale. În prezent în cadrul diferențierilor și relațiilor sistemului claselor cîștigă o semnificație mai mare — se precizează în lucrare — diferențierile de la nivel mezosocial, cum ar fi criteriile de stratificare referitoare la domeniul de activitate, caracterul și natura muncii, educația și calificarea, forma și mărimea veniturilor etc.

În lucrare se prezintă cîte o tipologie pentru structura internă a unor clase și grupuri sociale. O primă astfel de tipologie se referă la muncitori — agricoli și neagricoli —, țărani cooperatori și alt personal ce execută muncă preponderent fizică: lucrători care desfășoară activități de conducere la nivel de bază, care au activitate înalt calificată, fizico-intelectuală complexă; cei care desfășoară activități fizice intelectuale complexe în condițiile sistemelor mecanizate și automatizate, care cer în prealabil o înaltă calificare; cei care desfășoară activități fizico-intelectuale complexe, mecanizate, cu calificare medie și înaltă; cei cu calificare complexă de meșteșugari sau activitate semimecanizată de reparație și întreținere a mașinilor; cei care desfășoară o muncă simplă, rutinieră și necalificată de serviere a mașinilor, a liniilor de conveyer, care nu au o pregătire specială prealabilă; și, în fine, grupul celor care desfășoară muncă fizico-manuală simplă și necalificată, folosind, îndeosebi, cunoștințe, îndemnări și deprinderi dobîndite în procesul muncii. De remarcă opțiunea de a se considera aceste grupuri socioprofessionale a fi specifice tuturor sectoarelor și ramurilor de activitate, fără a se ignora prin aceasta diferențierile ce pot să apară și ca urmare a proporțiilor diferite întrunite.

Pentru intelectualitate, grupurile socioprofessionale interne sînt structurate după cum urmează: intelectualii cu activități de îndrumare și organizare la toate nivelurile conducerii social-politice, de stat și economice; cei cu activități executive de înaltă calificare în conducerea socială și aparatul de stat; cei ce desfășoară activități inventivo-creative în sferile producției materiale și spirituale; cei cu activitate preponderent executiv-aplicativă în sfera producției materiale; cei cu activitate executivă de înaltă și medie calificare din domeniul educației și culturii; cei cu activități aplicative de înaltă și medie calificare din domeniul sănătății (reproducerea biologică a populației).

În analiza dinamicii structurii de clasă în anii construcției socialiste (autor V. Ivanov) sînt avute în vedere anumite perioade semnificative: între anii 1944 și 1958 a avut loc trecerea de la capitalism la socialism, trecere care, în planul structurii de clasă, a însemnat înlăturarea vechii configurații și afirmarea unei noi structuri (perioadă de tranziție); între anii 1959 și 1967 a avut loc afirmarea deplină a socialismului, generalizarea sistemului, ceea ce a condus la creșterea numerică, puternică a clasei muncitoare, a funcționarilor și a intelectualilor, pe de o parte, și demararea procesului de descreștere rapidă a numărului țăranilor (între timp deve-

niți țărani cooperatori), pe de altă parte. Ca rezultat al acestor transformări, structura de clasă a Bulgariei s-a apropiat mult de aceea a țărilor socialiste dezvoltate: astfel, la nivelul anului 1977, circa 60 % din populația ocupată o reprezentau muncitorii (față de 19 % în 1946, 29 % în 1956 și 42 % în 1965), 23 % erau funcționari și intelectuali, 14 % țărani cooperatori (țăranii reprezentau 68 % în structura de clasă în 1946, 51 % în 1956 și 38 % în 1965), iar restul revenea altor grupuri sociale.

De un real interes sînt analizele dedicate structurii claselor și grupurilor sociale: clasa muncitoare (autor V. Ivanov), țărănimea cooperatistă (autor Z. Petrov), intelectualitatea (autor K. Dimitrov), funcționari (A. Petrova). Pe lângă elementele specifice fiecărui grup social se insistă și asupra tendințelor generale ce se manifestă și care de fapt le apropie. Stratificarea socială a diferitelor grupuri sociale este considerată a fi importantă cu referire la condițiile materiale de viață, în special venitul, locuirea și proprietatea. Prin noile evoluții și mecanisme economice se întărește stratificarea anumitor profesii, inclusiv în rîndul muncitorilor. Cu toate acestea tendința generală este aceea de extindere numerică a părții superioare a piramidei veniturilor și o îngustare a bazei, reducerea numărului celor cu venituri mici.

Nu mai puțin complexe sînt considerate a fi diferențierile din interiorul grupurilor sociale în ceea ce privește atitudinea față de muncă și activitatea desfășurată, atît în domeniul muncii, cît și în cel social-politic sau cultural. Natura și conținutul muncii împreună cu nivelul de calificare se dovedesc a fi factori determinanți ai stratificării veniturilor.

La rîndul lor, deosebirile existente și tendințele de apropiere dintre marile grupuri sociale relevă alte caracteristici ale structurii de clasă (de fapt cele două planuri intra-și interclase sînt complementare).

Una din concluziile cu valoare de generalitate se referă la faptul că apropierea treptată a formelor de proprietate socialistă și stabilirea unei metode comune de plată a muncii, de asigurări sociale și formare a veniturilor pentru toate persoanele ce își desfășoară activitatea în sectoarele economiei naționale egalizează, în mare, conținutul structurii de clasă din orașe și sate. Totuși un număr de diferențieri importante dintre munca industrială și cea agricolă, dintre condițiile de viață și de muncă ale populației de la orașe și sate, dintre cultura lor, mentalitatea și modul de viață sînt menținute.

Înlăturarea acestor diferențe va necesita o lungă perioadă de timp și va caracteriza stadiul socialismului dezvoltat ca și cel al tranziției la comunism.

Lucrarea se încheie cu un capitol dedicat relevării conexiunilor dintre mobilitatea socială și celelalte elemente ale dezvoltării și reproducerii structurii de clasă (autor K. Petkov). Este reținut faptul că, odată cu trecerea la dezvoltarea de tip intensiv, a sporit autoreproducerea clasei muncitoare și a intelectualității. În analiza dinamicii diferitelor grupuri sociale, a schimbărilor din baza lor socială și a granițelor care le delimitează, mobilitatea este definită ca un proces obiectiv de schimbare a pozițiilor indivizilor și grupurilor sociale. Este precizat faptul că dacă pînă la sfîrșitul anilor '60 mobilitatea socială a fost mai mult de natură structurală — datorată reconstrucției radicale a bazei economice de stat, începînd cu anii '70 se accentuează mobilitatea în care individul însuși este inițiatorul și este realizată în decursul vieții, fără a avea caracter de clasă, prin mobilitatea educațională și profesională. În acest plan, mobilitatea socială își modifică caracterul, formele și direcțiile, crește importanța schimbărilor legate de natura și conținutul muncii, iar structura de clasă devine stabilă.

Încheiem aici succinte referiri la această deosebit de interesantă și instructivă lucrare, nu înainte însă de a menționa faptul că, pe lângă multe elemente specifice, o serie de concluzii cu privire la evoluția și configurația actuală a claselor și grupurilor sociale, la procesele de reproducere a structurii sociale și la mobilitate sînt congruente cu rezultatele cercetărilor desfășurate în România, pe această temă.

Dr. Ioan Mărginean

L'état des sciences sociales en France (coord. Marc Guillaume), Paris, Editions La Découverte, 1986

Antrenînd la realizarea sa nu mai puțin de 129 de colaboratori, printre care nume remarcabile ale cercetării și publicisticii franceze, împletind rigoarea prezentării cu originalitatea punctelor de vedere, această „carte mozaic” încearcă să răspundă, într-o formulă originală, necesităților multiple de informare ale publicului contemporan. Autorii lucrării întreprind temerara tentativă a unui „inventar” de ultimă oră al acestui domeniu deosebit de vast, dina-

mic și eterogen pe care îl formează științele sociale, cu scopul principal „de a constitui o sinteză clară și pedagogică, dar nu simplistă, pentru a înlesni științelor sociale ieșirea din gheto-ul în care sînt închise adesea datorită dialectelor lor multiple și jocului spontan al disciplinelor și instituțiilor” (p. 7).

De-a lungul deceniilor și chiar secolelor în care s-a manifestat tendința de diversificare a preocupărilor în științele sociale, nu a încetat totodată să se exprime interesul pentru aflarea unui cadru integrator. De la I. Kant și A. Comte pînă în zilele noastre s-au succedat numeroase propuneri avînd în vedere realizarea doritei paradigme unice, capabile să înglobeze ansamblul conștiințelor despre om și societate. Înscriindu-se pe linia acestor preocupări, lucrarea de față prezintă în paginile sale mai multe asemenea soluții, mergînd de la recomandarea extinderii unor paradigme particulare (istorie, sociologie) cu presupusă vocație unificatoare, la cea a intensificării cercetărilor pluridisciplinare, realizate în lumina progreselor recente ale geneticii, teoriei informatice sau ale unor teorii matematice speciale. Această din urmă propunere este respinsă de alți semnatari, care militează, în același context împotriva „ideologiei tehnice” și pentru păstrarea în științele sociale a caracteristicilor „gîndirii interpretative”.

În contextul cercetărilor ce se desfășoară în științele sociale contemporane, *sociologia* se prezintă cu realizările, dar și cu limitele și impasurile ei actuale, cu dezideratele și speranțele împărtășite de cei care o practică. A. Touraine descrie cîmpul actual al acestei discipline „prin coexistența a patru „școli”, a căror orientare specifică e stabilită în funcție de dubla opțiune pe care reprezentanții lor o realizează între noțiunile de sistem social sau actor pe de o parte și integrare socială sau conflict, pe de alta. „Școala utilitaristă” a lui R. Boudon se înscrie pe linia cea mai tradițională a moștenirii funcționaliste, optînd deci pentru sistem și integrare. Accentul pe strategiile individuale este caracteristic orientării inițiate, pe planul mai general al teoriei social-politice, de către R. Aron și continuată în cel al analizei sociologice propriu-zise de M. Crozier. Problematica conflictului social preocupă în prezent „școala structuralismului critic” reprezentată de ilustrul P. Bourdieu și de colaboratorii revistei „Actes de la Recherche...” precum și cea a „sociologiei acțiunii” fondată pe conceptul de istoricitate și reprezentată prin nume ca A. Touraine însuși sau E. Morin.

Dacă din punct de vedere intelectual sociologia franceză se dovedește a fi încă suficient de viguroasă și de diversă pentru a putea surprinde la fel de diversă realitate socială concretă, din punct de vedere instituțional ea manifestă o serie de slăbiciuni. A. Touraine atrage atenția asupra precarității mediului profesional al sociologilor francezi: lipsiți de societăți științifice și congrese active cum au colegii lor istorici, economiști sau psihologi, acceptați cu greu în mediul universitar, sociologii trebuie să-și obțină recunoașterea profesională în contextul nesigur al unei „intelligenții” activînd în presă și servînd ideologia dominantă. În aceste condiții, se întîmplă adesea ca cercetători foarte originali să „rămîna în penumbră, nefîind susținuți de aceste medii” (p. 141). Propunerile de îmbunătățire a cadrului instituțional avansate de A. Touraine privesc în același timp emanciparea sociologilor de sub tutela prea apăsătoare a organismelor statale și creșterea gradului de instituționalizare a activității de cercetare în cadrul unei rețele de laboratoare de talie mică și mijlocie, răspîndite în întreaga țară.

În condițiile ameliorării instituționale, sociologia — crede A. Touraine — ar putea să capteze mai mult atenția publicului astăzi atras de problematica civilizațiilor îndepărtate în timp și spațiu. Situația actuală a societății este considerată favorabilă, întrucît ea „își pune numeroase probleme, dar dispune de puține răspunsuri pentru ele”. Este necesar ca sociologii să iasă din nou „pe teren”, să reconstruiască disciplina lor pornind de la cunoașterea concretă a schimbărilor observabile (p. 143).

Lînd în discuție starea instituțională a cercetării în științele sociale din Franța, autorii menționează că bugetul public al cercetării în științele sociale reprezintă doar 1 % din bugetul general de cercetare-dezvoltare și a zece mii parte din Produsul Intern Brut. „Cheltuim sume enorme pentru cercetări militare sau pentru a pătrunde tainele materiei — arată unul dintre semnatari — dar aproape nimic sau relativ nimic pentru a cunoaște mai bine viața noastră socială. Ca urmare, mari proiecte tehnologice și industriale sînt angajate fără ca incidentele lor sociale și culturale, în general deosebit de complexe, să facă obiectul unei cercetări serioase” (p. 342). De regulă, statul apelează la cercetarea socială numai atunci cînd se găsește într-o situație de criză sau de urgență: așa s-a întîmplat la începutul anilor '70, cînd dificultățile resimțite în materie de locuințe și de viață urbană au condus la o dezvoltare temporară (pe parcursul unui deceniu) a cercetărilor dedicate urbanismului.

Asemenea fluctuații (efecte acordeon) se înregistrează și la nivelul politicii cercetării și al organizării acesteia. Pe fondul creșterii presiunilor guvernamentale și al slăbirii universităților, activitatea de cercetare a devenit tot mai mult domeniul specific al unor „funcționari” guvernamentali, reducîndu-se în schimb ponderea „cercetării pe bază de contract temporar”, cea care permitea antrenarea unor forțe mai diverse în cercetare.

În actuala situație a științelor sociale, cea mai urgentă sarcină, consideră M. Guillaume, este de a atenua dependența lor de puterea statală și de corpurile constituite ale cunoașterii (institutele profesionalizate, birocratizate). Și aceasta nu doar în virtutea unor simple dorințe și aspirații de libertate, ci ca o condiție a realizării contribuției atât de necesare a științelor sociale la dezvoltarea economică și tehnologică. Numai printr-o asemenea eliberare a cunoașterii și cercetării, consideră autorul, se va putea obține ca rezultat al cercetării adaptarea tehnicii la societate și nu invers: „Cercetarea nu trebuie să fie monopolul instituțiilor, ci de independentă ar fi ele, fără a contesta desigur rolul lor indispensabil. Comunitățile locale, asociațiile de tot felul, sindicatele trebuie să aibă acces la realizarea de proiecte proprii de cercetare sau de experimentare” (p. 444).

Multă vreme științele sociale au mers pe un drum greșit, încercând să se apropie de statutul științelor exacte. Dar în acest fel au devenit utilitariste și „inumane”. Totuși anumiți creatori au știut să depășească granițele și reducăționismele impuse. Acești „braconieri” ai cercetării, dintre care M. Guillaume citează cu respect pe M. Foucault, Edgar Morin, Jean Baudrillard, M. de Certeau, Pierre Sansot, Pierre Legendre au deschis piste interesante pentru dezvoltarea în viitor a științelor sociale prin articularea a două entități diferite: un ansamblu de criterii obiective („științifice”) și un altul, ireductibil la primul, de valori și opțiuni politice.

Interesul pentru starea actuală a științelor sociale nu putea să nu determine și exprimarea unor puncte de vedere în legătură cu situația publicisticii în acest domeniu. Și dacă majoritatea disciplinelor trecute în revistă se recunosc sau sînt menționate ca fiind în criză, nici editurile care publică lucrări de științe sociale nu puteau să facă excepție, confruntându-se cu o acută eriză a cererii și a ofertei. Declinul cărții de științe sociale și umane a început în 1978. De atunci și pînă în 1984, chiar dacă numărul anual de titluri publicat a rămas relativ constant, tirajul mediu al noilor apariții a scăzut cu 37 % (de la 5 649 la 3 566 de exemplare), mult mai mult decît pentru ansamblul aparițiilor, unde scăderea este de numai 8 %. În compensație, au crescut prețurile acestor cărți, îndepărtînd și mai mult cititorul de cartea de analiză socială. Cauzele amintitei erize a cererii sînt complexe, mergînd de la comoditatea cititorilor (ca și a acelor care scriu fără nici o grijă pentru limbajul folosit) pînă la recunoșcuta „eriză a ideologilor” și a marilor sisteme de gândire. Datorită lor cartea de științe umane este tot mai mult înlocuită în bibliotecă și în lectura publicului larg de cea de istorie și de ficțiune. Așa cum se exprimă autorii studiului, cititorul actual pare să prefere în locul *explicațiilor*, fie faptele înseși, fie vise (p. 470).

Cercetarea socială franceză reprezintă, fără discuție, o forță considerabilă. Realizările sale din ultimele decenii (fără a mai vorbi de strălucitele tradiții ale secolelor XVIII și XIX) în discipline ca istorie, psihanaliză, lingvistică, etnologie, etnografie și sociologie îi mențin un renume larg recunoscut. Palmaresul de titluri publicate și de nume celebre pe care îl conține repertoriul celor aproape 300 de cercetători cuprinși în ultimul capitol al lucrării stau mărturie în acest sens. Fără a constitui neapărat un clasament al „primilor 300” lista și datele cuprinse în ea permit cititorului să aibă o imagine globală asupra realizărilor franceze în domeniul științelor despre om și societate. Cu toate aceste realizări remarcabile, Franța simte că pierde pasul în competiția internațională a valorilor științifice și intelectuale, că devine și în acest domeniu o „putere de rangul al doilea, sau chiar al treilea”. Ceea ce constată ca juste unul dintre semnatari, Bonard Guibert este faptul că în ultimii 10 ani științele sociale din Franța s-au aflat mereu în criză, și ele continuă să fie, în ciuda unor oarecare măsuri de încurajare din partea noii guvernări. Autorul își exprimă opinia, mai degrabă pesimistă, că în viitor actuala criză își va găsi rezolvarea dar numai cu costul foarte ridicat al pierderii unora dintre caracteristicile proprii spiritualității franceze și care dădeau identitate și cercetării în științele sociale și umane: „un anumit anticonformism față de establishment-ul anglo-saxon inhibat de pozitivism și de empirism, anticonformism în mod tradițional angajat încă din vremea afacerii Dreyfus” (p. 481). Trebuind să plătească rezolvarea crizei stabilității prin pierderea libertății sale de spirit, cercetarea științifică franceză nu se află într-o poziție foarte comodă. Ceea ce aduce la iveală lucrarea prezentată este tocmai clarificarea acestei poziții. Rămîne ca cercetătorii înșiși, creatorii din științele sociale și umane să găsească singuri liniile de dezvoltare către teritorii mai puțin afectate și totodată suficient de favorabile acumulării de cunoștințe viabile.

Sorin Mitulescu